

Borova uglasbena dela

(Ob 100. obletnici rojstva Mateja Bora, 1913–1993)¹

Povzetek

Za Mateja Bora zagotovo velja, da je kot pesnik, dramatik, pripovednik, prevajalec, kritik in venetolog ob Karlu Destovniku - Kajuhu največji partizanski književnik in hkrati tudi najbolj uglasbeni avtor svoje poezije. Ta je večinoma nastala v času njegove aktivne udeležbe v narodnoosvobodilnem boju. V njem je sodeloval vse od njenega začetka (1941; Partizanska spomenica), bil tudi med (glasbenimi) avtorji partizanske koračnice Hej brigade (dokončno uglasbil Franc Šturm, 1942) in bil največkrat komponirani avtor besedil – pesmi za zборе in samospeve. Njegovi medvojni drami Raztrganci in Težka ura (Črnomelj, 1944) za Frontno gledališče pa sta nudili snov več slovenskim skladateljem, ki so prav tako kot Bor snovali med samo viхро (druge svetovne) vojne na osvobojenem ozemlju Bele krajine (1943–1945). Bor je bil prav tam član Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in umetniški vodja Slovenskega narodnega gledališča. Večina te Borove poezije je bila izdana že med vojno, denimo zbirki Previharimo viharje – angažirane in lirske borbene pesmi (Ljubljana: Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, 1942) in Pesmi (Borde nad Škofjo Loko, 1944). Ni treba posebej poudariti, da je imel ves ta Borov opus zaradi ideološke in moralnokritične vsebine osveščeval-

Works of Bor Set to Music (On the Centenary of the Birth of Matej Bor, 1913–1993)

Abstract

Alongside Karel Destovnik - Kajuh, the poet, playwright, storyteller, translator, critic and venetologist Matej Bor is without a doubt considered the greatest partisan writer, and, simultaneously, the author of poetry which has been set to music to a greater extent than any other. He mostly wrote poetry during his active involvement in the National Liberation Struggle. He took part in the struggle from its very beginning (1941; Partizanska spomenica (partisan commemorative medal)); he was also one of the (musical) authors of the Hej brigade (Hey, Brigades) partisan march (ultimately set to music by Franc Šturm, 1942), and his texts – poems for choirs and solos – were set to music more often than others. His interwar plays Raztrganci (The Torn Men) and Težka ura (Hard Times) (Črnomelj, 1944), written for the Frontno gledališče theatre, provided a source of material for many Slovenian composers, who, like Bor, were active during the maelstrom of the (Second World) War in the liberated territory of Bela krajina (1943–1945). There, Bor was a member of Slovenski narodnoosvobodilni svet (Slovenian National Liberation Council) and the artistic director of Slovensko narodno gledališče (Slovenian National Theatre). The majority of Bor's poetry was already published during the war, for instance the collections Previharimo viharje (Let's Weather the Storms) – engaged and lyrical fight poems (Ljubljana: Glavno poveljstvo slovenskih partizanskih čet, 1942) and Pesmi

¹ Izvirni znanstveni članek je bil osnova za referat, tj. predstavitev sicer enake tematike na mednarodnem znanstvenem simpoziju z naslovom *Glasba in protest v različnih delih sveta*, ki sta ga v Ljubljani (22. avg. 2013) organizirala Kulturno in etnomuzikološko društvo Folk Slovenija in Imago Sloveniae – Podoba Slovenije.

ni in propagandni značaj. Nedvomno pa gre poleg utilitarističnega, koristnostnega kriterija v celotnem Borovem opusu tudi že za visoka umetniška dela s tovrstnim etosom; več kot samo etosom globoke domovinske in še kakšne ljubezni.

Ključne besede: poezija, zbori, samospevi, utilitaristični, umetniška dela, etos domovinske ljubezni

Uvod

Slovenski pesnik, dramatik, pripovednik, prevajalec in kritik, aktivni udeleženec NOB Matej Bor s pravim, rojstnim imenom Vladimir Pavšič se je rodil v Grgarju nad Solkanom pri Gorici 14. aprila 1913. Gimnazijo je obiskoval v Celju, potem pa je pred drugo svetovno vojno (1937) diplomiral iz slavistike na ljubljanski univerzi. Bil je profesor v Kočevju in pisal literarno in gledališko kritiko ter esejistiko. V NOB je sodeloval od 1941. Bil je član SNOS-a in umetniški vodja SNG-ja na osvobojenem ozemlju. Po vojni je bil dopisnik Tanjuga v Rimu (1946–1948), direktor oz. ravnatelj Drame SNG v Ljubljani, potem pa vse-skozi svobodni pisatelj; danes bi temu rekli samostojni kulturni delavec, samozaposleni v kulturi. Med drugim je bil tudi predsednik Društva slovenskih pisateljev (1959–1961), Zveze pisateljev Jugoslavije (1965–68) in slovenskega PEN Centra (1962–1966). Med prvimi v Sloveniji je bil pobudnik gibanja za varstvo okolja. Od 1965 je bil redni član SAZU-ja. Za svoje delo je prejel kar tri slovenska nacionalna odličja: dve Prešernovi nagradi (1947, 1952) in Nagrado Prešernovega sklada (1962), Sovretovo nagrado (1964) in Nagrado AVNOJ-a (1973). Bor sodi tudi med največkrat nagrajene in odlikovane Slovence nasploh. Bil je član sveta Republike Slovenije in nosilec partizanske spomenice 1941. Umrli je 29. septembra 1993 v Radovljici, kjer je nazadnje tudi deloval in živel; potem ko se je tja nazadnje preselil iz Ljubljane prek Bleda.

Do leta 1941 je objavljali pesmi in kritike v *Ljubljanskem zvonu*, nato pa v glavnem partizansko poezijo. Njegove zgodnje pesmi so splet poznega ekspresionizma in angažiranega socialnega realizma z opaznim epskim in dramatskim deležem. Za Borove medvojne pesmi je značilen najsvetejši cilj – osvoboditev in ohranitev slovenskega naroda. Po besedah literarnege, ne pa idejnega kolega Edvarda Kocbeka je bil Bor njihov, torej partizanski »dvorni pesnik.« Njegove pesmi pa so zmogle tudi intimno baladno doživljanje ljubezni in smrti: **Previharimo viharje** (Glavno poveljstvo NOV za Slovenijo in slovenskih partizanskih čet, Ljubljana, 1942) – ta je nasploh prva tiskana pesniška zbirka uporniške poezije na Balkanu –, **Pesmi** (Propagandni odsek pri Pokrajinskem odboru OF za Gorenjsko, Brode nad Škofjo Loko, 1944) in dramska besedila s prepoznavno vlogo ozaveščanja: *Težka ura* (1943) in *Raztrganci* (1944). Za prvo je značilno še to, da je nastala iz kar dveh Borovih začetnih in medvojnih besedil za gledališče. To sta deli *Štacuna ob Kolpi* in *Sinov strel*, ki ju je kasneje preimenoval in predelal v

(Poems) (Brode above Škofja Loka, 1944). It goes without saying that Bor's entire oeuvre had an awareness-raising and propaganda nature due to its ideological and moral criticism content. In addition to this criterion of utilitarianism and advantageousness, Bor's entire oeuvre undoubtedly contains works of high artistic value and a certain ethos, which surpasses the mere ethos of profound love for his country or other types of love.

Key words: poetry, choirs, solos, utilitarian, works of art, ethos of the love of one's country

Slika 1: Partizanski pesnik Matej Bor, 1944 (avtor visoke jedkanice Božidar Jakac, iz grafične mape *Partizanski obrazi*; Dobida, Karel, Božidar Jakac – Grafika, MG, Ljubljana 1950, št. 117, str. n. n.).

večdejanko *Težka ura*. V obeh Borovih medvojnih pesniških opusih gre za dve najbolj odmevni zbirki angažiranih in lirskih borbenih pesmi. Partizanska poezija se je bogatila z intimnim odzivanjem na usodne dogodke, kasneje pa je izražala lirsko doživetja in tesnobne vizije, ki grozijo človeštvu in njegovemu obstoju; vseskozi pa ohranja nekdanje uporništvo v znamenju zgodovinsko angažiranega realističnega humanizma. Del teh značilnosti je razpoznaven tudi v Borovem povojnem pesniškem opusu. Gre za značilno prevlado intimizma in refleksije (npr. *Bršljan nad jezom*, 1951) pa spet humanistične angažiranosti (*Sled naših senc*, 1958) in zlasti še njegov zadnji cikel (*Šel je popotnik skozi atomski vek*, 1970). Tudi v dramatikii je po vojni nadaljeval s svojo angažiranostjo in družbeno kritiko (npr. *Vrnitev Blažonovih*, upriz. 1948; *Kolesa teme*, 1953; *Zvezde so večne*, 1959). Z romanom *Daljave* (1961) je v obravnavanje NOB-ja vnesel prvine modernizma, saj je v njem poskušal odkriti nove motive v iskanju človeške moralne moči v zgodovinsko in eksistenčno izjemnem vojnem času. Njegove pesmi so prevedene v angleščino, nemščino, madžarščino, češčino, francoščino, hrbohrvaščino in makedonščino, najpogosteje ciklus *Šel je popotnik skozi atomski vek*. Napisal pa je tudi več filmskih scenarijev, med drugim tudi za prvi slovenski povojni film *Vesna* (1954).

Poskus bibliografije Borovih partizanskih uglasbenih del

Uglasbitve Borove poezije so kar neposredno izzivale skladatelje pa tudi Bora samega že naslovi iz njegove prve pesniške zbirke *Previharimo viharje* (1942), kot so npr.: prva ali kar naslovna *Previharimo viharje/Le bori šume v mesečini, Dve pismi/Mati sinu in Sin materi, Nekje v gozdovih, Na partizanski straži, Gremo, gremo, Skozi mesečino, veter, sneg* idr. Borova druga medvojna pesniška zbirka *Pesmi* (1944) pa je razdeljena na tri cikluse: *Mostovi hrepenenja, Požgane doline in Nini* (posvečeno Borovi /prvi/ ženi Erni Jamar - Nini), na začetku pa še tri programske pesmi: *Žrtve, Beseda in Stalinu* ter na koncu *Dodatek*. Med vsemi naslovi te zbirke je zagotovo najbolj značilno *Srečanje*. Med enim in drugimi pa so bile tudi bodrilne in prijetne pesmi, ki so partizanske enote in njihovo zaledno občinstvo, krepile, razveseljevale in tolažile. Z vsaj posrednimi dokazi lahko navedemo naslednje Borove pesmi, ki so bile uglasbene že v času NOB (1941–1945):

/HEJ,/ BRIGADE! (Ljubljana, okt. 1942; komp. Matej Bor, Marjan Kozina, Karol Pahor,² Franc Šturm; *Partizanski napevi, Propagandna komisija pri IOOF*, Ljubljana 1945, str. 34 navaja M. Bora kot avtorja besedila in glasbe): mešani zbor,³ množični 2-glasni zbor, mladinski zbor,⁴ moški zbor, n. n. prir. pa še Ciril Cvetko in Radovan Gobec,⁵

IZ TEŽKIH DNI, samospev, komp. Marjan Kozina,

JASA, na Borovo bes. komp. Oton Jugovec Luka,⁶

JUTRI GREMO V NAPAD! (iz Borove pesmi *Skozi mesečino, veter, sneg ...*; iz *Previharimo viharje*, 1942, l. 1944 pa vključena v scensko-glasbeno sliko iz cikla pesmi *Tam/ Nekje v gozdovih* – zaključna koračnica omenjene slike, Bela krajina, jul. 1944, *Partizanski napevi, Propagandna komisija pri IOOF*, Ljubljana 1945, str. 43 navaja M. Bora kot avtorja besedila, avtor glasbe pa je Janez Kuhar): mešani zbor, moški zbor,⁷ mladinski zbor,⁸ harmonika (solo),⁹

KAJ NISO Z DOMAČIJE, samospev, komp. Janez Kuhar,

KRI V PLAMENIH, opera, komp. 1969 Radovan Gobec,

MI GREMO, komp. (?),¹⁰

NAJIN PLES, samospev iz cikla *Šest ljubezenskih*, komp. Marjan Kozina, Karol Pahor,

2 Za 3-glasni moški zbor in harmoniko (prim. Križnar, F., Slovenska glasba v narodnoosvobodilnem boju, ZI FF, Ljubljana 1992, str. 103).

3 Za 2-glasni zbor a cappella prir. Franc Šturm (prav tam, str. 118).

4 Za 2-glasni mladinski zbor a cappella prir. Karol Pahor (prav tam, str. 113).

5 Prav tam, str. 118.

6 Prav tam, str. 119.

7 Prir. za 4-glasni moški zbor a cappella (prav tam, str. 108).

8 Prir. Radovan Gobec (prav tam, str. 113). Za enoglasni zbor a cappella komp. Janez Kuhar sredi Nemške ofenzive, jan. 1944 v Beli krajini za (svojo) glasbo k scenski sliki *Tam nekje v gozdovih* M. Bora (pozimi 1941 v Ljubljani; prav tam, str. 119).

9 Komp. Janez Kuhar za glasbo k scenski sliki *Tam nekje v gozdovih* (prav tam, str. 131).

10 Prav tam, str. 133.

NAŠA PESEM, samospev, komp. Sveto Marolt Špik,

NAŠO BARAKO ZAMELO JE, samospev – *Iz težkih dni*, komp. Marjan Kozina,¹¹

NEKOČ BODO LEGLI, samospev, komp. Janez Kuhar,¹²

NIČ NE VPRAŠUJ, samospev iz cikla *Šest ljubezenskih*, komp. Marjan Kozina, Karol Pahor,

NINA, samospev, komp. Karol Pahor,¹³

NOCOJ SEM VIDEL /TVOJO/ DLAN, samospev iz cikla *Šest ljubezenskih*, komp. Marjan Kozina, Karol Pahor,

OB TABORNEM OGNJU, prir. Radovana Gobca za 2-glasni otroški zbor a cappella,¹⁴

O, DA SEM NAŠEL TE, samospev iz cikla *Šest ljubezenskih*, komp. Marjan Kozina, Karol Pahor,

PARTIZANSKA, komp. Karol Pahor za 2-glasni zbor (?) a cappella,¹⁵

PARTIZANSKA ROMANCA, samospev, komp. Dragotin Cvetko,

RAZPNITE ČEZ VES SVET VEŠALA (= V BOJ), komp. Karol Pahor,¹⁶

SLIŠIŠ GOZDOVE, samospev iz cikla *Šest ljubezenskih*, komp. Marjan Kozina, Karol Pahor,

SREČANJE, samospev – *Iz težkih dni*, komp. Marjan Kozina,¹⁷ (*TAM*) *NEKJE V GOZDOVIH (VIZIJE, 18 vložkov)*, glasbeno-scenski cikel,¹⁸

TAM V GOZDU OB TABORNEM OGNJU (O, JUNAKI, LE DAJTE, PRODRITE), komp. (?),¹⁹

TEŽAK, GRENAK JE TA ČAS, samospev iz cikla *Šest ljubezenskih* – *Iz težkih dni*, komp. Marjan Kozina,²⁰ Karol Pahor,

11 Iz ciklusa treh samospevov *Iz težkih dni*; prav tam, str. 124. Kasneje (po vojni) ga je avtor M. Kozina še orkestriral, torej za glas in orkester (prav tam, str. 128).

12 Komp. v l. 1944/45 za sopran in harmoniko. Klavirska spremljava Ciril Cvetko. Iz cikla glasbenih slik *Tam nekje v gozdovih* (prav tam, str. 124).

13 Iz cikla šestih ljubezenskih pesmi: *Najin ples, Nič ne vprašuj (Slovo), Slišiš gozdove (Kje si)?, O, da sem našel te (Srebrna reka), Nocoj sem videl tvojo dlan (Gledal prst sem), Na pot*; klavirska spremljava Ciril Cvetko, komp. 1943–45 na Rogu za tenor in klavir (prav tam).

14 Karel Destovnik - Kajuh in Matej Bor – Vladimir Pavšič sta (skupaj) dodala 3. kitico besedila (prav tam, str. 114).

15 Prav tam, str. 121.

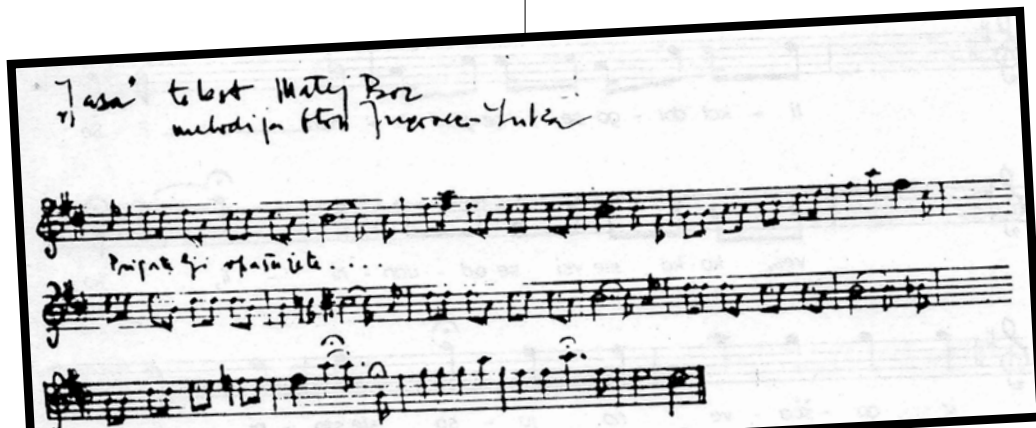
16 Himna-avizo ROF-a (prav tam, str. 125). Komp. za moški zbor in harmoniko K. Pahor (prav tam, str. 104).

17 Podnaslov *Moji ženi*, komp. spomladi 1944 v Črnomlju za srednji glas in klavir; iz cikla treh samospevov *Iz težkih dni*.

18 Kot eden prvih glasbenoscenskih poskusov, glasbene slike, »opere« je bil opus Janeza Kuharja (jan. 1944–jul. 1945 v Beli krajini za prvo obletnico SNG v Črnomlju). Sestavljale so ga zborovske in solistične točke, recitacije, soli, dueti in terceti, mešani zbori in baletne točke z naslednjimi podnaslovi/dejanji, scenskimi prizori: *Vesela polka, Groteska o nemškem porazu, Iz mladih časov in Jutri gremo v napad* kot zaključna koračnica. To delo je bilo izvedeno samo enkrat februarja 1945 v Črnomlju v okviru gledališkega tedna in SNG. Izvedli so ga igralci, pevci, komorni pevski zbor, orkester pa so sestavljali: klavir, dve violini, kitara in harmonika, skupaj 12 glasbenikov in 6 baletnih peslancev (prav tam, str. 22, op. 84 in 101).

19 Prav tam, str. 134.

20 Podnaslov *Moji ženi*, iz cikla treh samospevov *Iz težkih dni* (prav tam, str. 126). Kasneje (po vojni) ga je avtor M. Kozina še orkestriral, torej za glas in orkester (prav tam, str. 129).

Slika 2: Oto Jugovec Luka je skomponiral avizo *Jasa* na besedilo M. Bora (izv. fotografijo glej v dokumentacijskem oddelku Knjižnice AGRFT).

TEŽKA URA (1943), scensko glasbo (za klavir) k istoimenski drami komp. Ciril Cvetko,²¹

(ZDAJ GREMO) V TRETJO ZIMO, samospev, komp. Marjan Kozina, Karol Pahor,²²

V VETRU NOCOJ BOMO SPALI, samospev, komp. Dragotin Cvetko,²³

ŽRTVE (posv. talcu Tonetu Tomšiču).

Zato lahko iz pričujočega razberemo mešane in množične 2-glasne zборе, mladinske in moške zборе (s spremljavo ali/in brez – a cappella), samospeve, scensko-glasbeno sliko in opero, skladbe za harmoniko (solo), mladinske zборе, 2-glasne otroške zборе (a cappella), glasbenoscenski ciklus, scensko glasbo, ki so jo na Borovo poezijo/besedila komponirali najprej M. Bor sam, potem pa še skladatelji in avtorji Ciril in Dragotin Cvetko, Radovan Gobec, Oton Jugovec Luka, Janez Kuhar, Marjan Kozina, Peter Lipar, Sveto Marolt Špič, Karol Pahor, Rado Simoniti, Pavel Šivic, Franc Šturm, Danilo Švara, Jože Trošt, Vilko Ukmar, Samo Vremšak idr. Več kot 28 Borovih pesmi je tako doživelo več kot toliko uglasbitev; kajti marsikatero od navedenih besedil oz. naslovov Borovih pesmi je doživelo različne uglasbitve več kot 17 slovenskih skladateljev.

Ker je bil M. Bor že leta 1942 tisti poet, ki so ga v partizanih največkrat prebirali in recitali pa tudi uprizarjali, saj je bil najbližji borcu in ilegalcu, najznamenitejši partizanski pesnik – postavil se je na začetek slovenske partizanske lirike –, ni čudno, da imamo tudi toliko (različnih) uglasbitev njegove tovrstne poezije (Mejak, 1963: I). Borova lirika pa je bila hkrati odločna, vitalna, bojevniško razpoložena, v žlahtnem pomenu lirično mobilizacijska. Ni se ustrašila drznih realističnih motivov iz našega osvobodilnega boja niti ne glasnih uporniških besed (isti: II).

21 Med drugim jo je izvedla tudi Igralska skupina Bogdane Stritar 26. 2. 1944 in na ponovitvah v Črnomlju (za slednjo naj bi (scensko) glasbo za klavir solo oskrbel Ciril Cvetko /komp. april 1944? v Črnomlju/; prav tam, str. 23, op. 94) pa še ob otvoritvi Kulturnega doma v Cerknem, 28. 2. 1945 (rokopis hrani Cvetko C.; prim. foto arhiv MLRS in prav tam, str. 21, op. 76, str. 102 in 131).

22 Za zbor (?) komp. K. Pahor v Kočevskih gozdovih 1943 (rokopis last Marjana Kristančiča; prim. prav tam, str. 122, 126).

23 Samospev, komp. za sopran in orkester (?; prav tam, str. 129).

V času, ko je okupator pisal obsodbo slovenskemu narodu, ko je bilo ukazano molčati, je morala ta pesem spregovoriti glasno, saj je že s tem protestirala, se upirala in moralno mobilizirala k upor. Patos Borove partizanske pesmi je v bistvu torej moralna in zato tudi lirična vrednota (isti). In Bor je postal tisti pesnik partizan, ki je že v začetku vojne (1941) zapel »Rad bi bil dvorni poet Veličanstva Revolucije« (Mejak, 1974, str. 9). In postal je glasnik svojega ljudstva in pisal je »iz življenja za življenje« (Menart, 1988, str. 5). Za njegove partizanske pesmi je še posebej treba poudariti, da so se v našo zgodovino zapisale tako neizbrisno kot prvi tiskani verzi iz daljnih puntarskih dni v letu 1515 *Le vkup, le vkup, uboga gmajna* (isti, 9) in Prešernovih *Poezij* (1847).

Slika 3: Rekonstrukcija rokopisa. Otona Jugovca Luke aviza *Jasa* (F. Križnar)

Od poezije do muzike

Med prvimi je nastala kot umetna partizanska pesem Borova *V boj oz. Razpnite čez ves svet vešala* že poleti 1941 v okupirani Ljubljani. Skladatelj Karol Pahor (1896–1974) jo je komponiral na Borovo poezijo z naslovom *Rdeči pionirji – Partizanska (Razpnite čez ves svet vešala)*. Že v času nastanka je bila izvajana najprej na Radiu Križar v Ljubljani, potem pa še na ROF. Z naslovom *Razpnite čez ves sveta vešala* je bila pesem kmalu tudi razmnožena (že v času NOB) kot zelo razširjena partizanska pesem. Enaka ali vsaj podobna pesem (*V boj*) Franceta Kosmaka pa je nastala leta 1944 na pobudo vodstva OF, saj je nastala na prvotno Pahorjevo melodijo; tedaj že z naslovom *V boj (Preveč je groznih že umorov ...)*. Pahor je oskrbel poleg enoglasnega izvirnega napeva še nekaj priredb za mešani zbor a cappella in za 4-glasni moški zbor s spremljavo harmonike in a cappella. Korakajoči ritem v 4/4-taktovskem načinu se prepleta skozi celotno pesem. V enoglasni izvirni različici je obseg melodije mala decima (m 10; h – d²). Harmonsko pa se pesem ne oddaljuje od akordov glavnih stopenj osnovne tonalitete G-dura. Oblikovno je skladba prekomponirana 3-delna pesem (ABB).²⁴

Slika 4: Janez Kuhar (Matej Bor), *Jutri gremo v napad* za enoglasni množični zbor (*Partizanski napevi*, IOOF, Ljubljana, 1945, str. 43).

V Borovi partizanski pesmi *Jutri gremo v napad* je nasploh šlo za prvo tovrstno umetno partizansko zborovsko pesem.²⁵ Besedilo se je porajalo v Ljubljani pozimi 1941 oz. že takrat, ko je pesnik obiskal Grosupeljsko četo na Dolenjskem – nekje v gozdovih med Turjakom in Grosupljem –, in opisuje nočni pohod, opeva lirčna razpoloženja noči, meseca, vetra in snega. Kljub trdnemu pohodu »v napad« pa izraža posebno mehko. Poleg izvirne enoglasne melodije (za množični zbor) so poznane njene številne priredbe za: 4-glasni moški zbor s spremljavo harmonike in a cappella, za mladinski zbor jo je priredil Radovan Gobec, in za harmoniko solo. Pesem je uglasbil Janez Kuhar (1911–1997) po nemški ofenzivi januarja 1944 v Beli krajini za

SNG v Črnomlju. Tedaj je bila vključena kot sklepna koračnica v scenskoglasbeno delo *Tam nekje v gozdovih* po pesnitvi M. Bora *Nekje v gozdovih*.²⁶ Pesem se je kmalu razširila med borci. Ker je bilo besedila za petje premalo, so na Primorskem dodali še štiri vrstice: *Zvezde že nam žare ...*, ki jih je verjetno zložil Lev Svetek Zorin in so bile tudi objavljene.²⁷ To in pa njen melodijski ustroj je več kot značilno za tovrstno (partizansko poezijo in glasbo).²⁸ Melodija, ki oklepa čisto oktavo (č 8; d¹ – d²), je ritmično razgibana in koračniška, zanjo pa so značilni kvartni in kvintni skoki. Kljub koračniškemu ritmu je faktura pesmi lirična, kar se smiselno ujema z besedilom. Harmonije glavnih stopenj G-dura so dopolnjene z dominantnimi septakordi in akordi vzporednega (e-) mola. Oblikovno pa je to prekomponirana 3-delna pesem (ABB).²⁹

Slika 5: Matej Bor (Matej Bor), *Hej, brigade!* za enoglasni množični zbor (*Partizanski napevi*, IOOF, Ljubljana, 1945, str. 34).

Sledile so morda najbolj popularne *Hej, brigade*. Besedilo in melodijo pesmi je zložil pesnik Vladimir Pavšič s psevdonomimom Matej Bor konec okt. 1942 v Ljubljani. Njeno prvo različico je na željo pesnika poleti 1943 napisal skladatelj Franc Šturm (1912–1943). Ta Šturmov zapis ni ohranjen. Pač pa si je melodijo zapomnila pevka Bogdana Stritarjeva. Po njenem petju je melodijo zapisal 1951 Radoslav Hrovatin in jo objavil.³⁰ O procesu njenega nastanka pravi pesnik: »Motiv *Hej, brigade* je nastal spontano, prej melodija kot besedilo, najprej pa ritem. Ko sem poslušal partizanske mitraljeze, ki so odmevali okoli Ljubljane, največ tam od Dolomitov, se mi je stožilo po hostah ... z drugo besedo, po svobodi ... Na to, da je refren podoben lovske-mu rogu, takrat niti nisem pomislil. To mi je prišlo v zavest šele kasneje, ko sem pesem zapel s svojo takratno zaročenko Erno Jamarjevo (Nino), ki je kasneje že kot moja žena padla ... Vseeno pa se na svoje skladateljske zmožnosti nisem zanesel. Zato sem

²⁴ Prav tam 70.

²⁵ 1941 (prav tam, str. 66).

26 Januar 1944 za SNG v Črnomlju v Beli krajini.

²⁷ *Naša pesem*, I. del, ur. Karol Pahor.

²⁸ Gl. *Vstanite, sužnji*, Ljubljana 1976, str. 560.

²⁹ Gl. Križnar F., prav tam, str. 66.

³⁰ Gl. *Zbornik partizanska pesem*, DZS, Ljubljana 1953, str. 50.

stopil k svojemu prijatelju Francu Šturmu in ga vprašal, ali bi hotel komponirati moje Hej, brigade, namreč besedilo. F. Šturmu se je stvari oprijel, vendar njegova melodija ni hotela prav vzgati med partizani takrat, ko jo je Bogdana Stritarjeva prvič zapela. Bilo je to nekaj dni pred italijansko kapitulacijo v Levstikovem (ali Prešernovem?) bataljonu v bližini Starih žag na Dolenjskem. Ko sem videl, da stvar partizanov ni ogrela, sem jaz zapel Hej, brigade še po svoje. Doživel sem nepričakovan uspeh ... K temu še eno pripombo: vseeno vsa stvar ni tako izjemna. Saj med muziko in poezijo ni takih meja, kot si nekateri mislijo. Težko si zamislim pesnika, ki nima posluha. Kar se mene tiče, doživim pesem najprej kot ritem, šele potem se pojavijo prve podobe. Obratni proces je tudi mogoč, vendar redkejši.³¹ Po prvem uspehu se je pesem hitro razširila v raznih verzijah za: 4-glasni moški zbor a cappella, že omenjeni Šturmov in še Pahorjev 4-glasni moški zbor a cappella, Pahorjeva priredba za 3-glasni mešani zbor s harmoniko in moški zbor ter 2-glasni mladinski zbor a cappella. 2-glasno množično pesem za zbor a cappella pa sta po spominu – domnevni Šturmov izvirnik – priredila altistka Bogdana Stritar in pianist Ciril Cvetko. Svoji priredbi pa sta napisala tudi Filip Bernard (za mešani zbor a cappella in za moški

zbor a cappella) ter Radovan Gobec. Prvotno se je besedilo glasil tako, kot je objavljeno po Šturmovem napevu. Končno pa se je ustalila različica besedila in melodije, kot je bila objavljena v priredbi za moški zbor.³² Kasneje³³ je Bor tudi v poetičnem delu skladbo še popravil oz. dodal (novo kitico). Iz besedila in melodije veje izjemen borbena duh, namenjen brigadam, ki so z orožjem v roki dosegle in dokazale, da so /bile/ na svoji zemlji svoj gospodar. V korakajočem ritmu 4/4-taktovskega načina je za tri 6-vrstične kitice besedila eno- in 2-glasna melodija razpeta v okvir velike decime (v 10; d¹ – fis²). Udarba, še vedno preprosta melodija je podprta z akordi glavnih stopenj osnovne tonalitete G-dura. Oblikovno pa je strofična enodelna pesem (A).³⁴

Petnajst samospevov (od vsega več kot 50, ki jih je napisalo 12 slovenskih partizanskih skladateljev) so Dragotin Cvetko, Marjan Kozina, Janez Kuhar, Sveto Marolt Špik in Karol Pahor napisali na Borovo poezijo. Za čas med poletjem 1943 in pomladjo 1945 njihovega točnega števila še vedno ni moč potrditi. Kajti nekaj teh del se je porazgubilo že med vojno, spet druga po njej. Borova lirika je bila morda nekoliko drugačna

Slika 6: Kozina Marjan (Bor Matej), samospev *Našo barako zamelo je* iz ciklusa *Iz težkih dni (Moji ženi; Samospevi 1943–1945/Umetnost in revolucija, PK, Ljubljana 1971, str. 27–28).*

31 Gl. *Vstanite, sužnji*, Ljubljana 1976, str. 557 (iz pisma M. Bora Radoslavu Hrovatinu, 20. 3. 1959).

32 V pesmarici *Partizanska pesem*, GŠ NOV in POS, Ljubljana 1945, str. 24.

33 Za majniško proslavo ob 30-letnici OF je avtor (M. Bor) napisal še eno kitico, ki so jo ob navedeni priložnosti izvajali namesto nekdanje 3. kitice besedila: *Iz temin zgodovine / v preteče strmine / smo se bili udar na udar / in tako zmagojuče (kljubujoče) / bomo tudi v bodoče / previharili slednji vihar.*

34 Gl. Križnar, F., prav tam, str. 65.

od njegovih kolegov – partizanskih poetov (npr. od Karla Destovnika - Kajuha). Bor je vsekakor zelo intimno doživljal partizanstvo: upor, boj in erotiko. Morda pri njem ni tiste »polne, vsega človeka zajemajoče strasti, nezahtevne predanosti, usodne, nerazdružene povezanosti z ljubljenim bitjem«, kakor pišejo kritiki, a njegov ciklus *Ljubezen v viharju*, sprva imenovan *Nina*, je gotovo zaslužil, da ga je skoraj v celoti uglasbil Karol Pahor. Presenetljiva nežnost se v tem prepleta z ljubeznijo do domovine, ljudstva, doma, z mislijo na boj in svobodo: *Težak, grenak je ta čas, / kakor slovo od tebe / in vendar, kako je lepo / vreči vse s sebe: / dom in mater in ljubico / in nositi s seboj le eno: / misel na boj. / Ne joči, ljuba, saj nisem nate hud, / samo človek bi rad postal, / zato sem do sebe krut.*³⁵ Lahko bi rekli, da je bil Bor eden izmed mnogih, ki so doživljali osvobodilni boj v vseh njegovih odtenkih, da je bil njihov glasnik. Skladatelji (med drugim tudi Karol Pahor) pa so njegovo umetniško izpoved še obogatili s svojim glasbenim jezikom. Ta uporniška lirika poetov se je zlasti še po italijanski kapitulaciji³⁶ večala z vedno novo zakladnico uporniške lirike in tudi skladatelje spodbujala k novim stvaritvam. Značilnost te poetike je bilo ravnotežje med neposrednim izpovednim navdihom, časom in ustvarjal-

nimi sposobnostmi, zapeli pa so tudi o sebi in o svoji veri v človeka in svetlejšo prihodnost. Tudi partizanski skladatelji so se z neposredno ustvarjalno simbiozo med besedilom in napevom³⁷ gibali predvsem v okviru lirizma, tudi tedaj, ko so npr. komponirali koračnice. Kot prej, ko se je slovenski samospev razvijal in bogatil, se tudi partizanski skladatelji niso predajali humorju. Od tega sta jih odvrčala resnobni čas in pomanjkanje primernih besedil.³⁸

Kozinov samospev *Našo barako zamelo je* na Borovo poezijo je ena takih globokih, pretresljivih in enkratnih stvaritev, ki morda začetni utilitaristični, koristnostni ustvarjalni element nadgradi že s povsem umetniškim. Delo zato predstavlja enega najlepših primerov slovenske partizanske balade in sodi v vrh slovenskega samospeva sploh. Kozina je z glasbenimi sredstvi ujel osnovno vzdušje in tako zagotovil vtis enovite celote besedila in melodično-ritmične strukture melodije. Glasovni obseg samospeva (tj. solističnega pevskega glasu) je dovolj širok (čista duodecima – č 12; h – fis²) za nizek glas. Ritmično je svobodno zastavljeni samospev komponiran v mešanem taktovskem načinu: C, $\frac{3}{4}$ in $\frac{1}{4}$, grajen pa je v 3-delni (ABA₁) obliki. Prvi del (A) pa je razdeljen še na dve periode:

Slika 7: Kozina Marjan (Bor Matej), samospev *Težak, grenak je ta čas* iz ciklusa *Iz težkih dni (Moji ženi; Samospevi 1943–1945/Umetnost in revolucija, PK, Ljubljana 1971, str. 52–53).*

35 *Samospevi 1943–1945/Umetnost in revolucija, PK, Ljubljana 1971, str. XXII* (avtor Ciril Cvetko).

36 8. sep. 1943.

37 Kar je najbolj značilno prav za vokalno-instrumentalno miniaturo, samospev. 38 *Samospevi 1943–1945, prav tam, str. XXIII.*

1. *Našo barako zamelo je.*
2. *Nobene gazi, nobene vezi.*

Po melodiki se ta dva dela med seboj razlikujeta, kajti melodija vseskozi sledi recitaciji besedila v kratkih, pretrganih frazah. Razlike pa so v spremljavi in tonaliteti. Medtem ko spremljava 1. periode poteka v gostih akordih v basu v sinkopiranem ritmu in sloni na molovi tonaliteti, dominira v 2. periodi durovski tonovski način. V desni roki (klavirske) spremljave je kontrapunktska melodija k pevskemu partu. Leva roka pa obdrži sinkopirani ritem do konca prvega dela. V delu B pesnik izraža hrepenenje po svoji dragi in tudi pevčeva melodija sledi temu čustvu v daljši frazi z bolj razgibano melodijo. Vendar se že po štirih taktih umiri, dokler ne konča z recitacijo na enem tonu ob verzih: »*Da mrtva v dolini ob cesti ležiš, / sem sanjal nocoj.*« Tukaj tvorijo spremljavo kvint- in septakordi z obrati v desni roki v polovinkah, v levi roki pa v četrtnkah. Ob zadnjih dveh verzih igra samo leva roka kromatično lestvico navzdol v polovinkah. 3. del začne enako kot 1., tako v pevskem partu kakor tudi v spremljavi in tonaliteti f-mola. Že po štirih taktih pa postane melodija recitativna. Podpira jo klavir z gostimi kvint-, sept- in nonakordi v polovinkah. S tem tudi avtor glasbe izrazi vso grozo ob pričakovanju smrti. Skladatelj se drži tonalnih okvirov in ne modulira pogosto, razen v srednjem delu. Spremljava je enostavna, melodika pa diatonična in sledi deklamaciji besedila. Forma je povsem jasna in preprosta.³⁹

K nastanku tega in teh samospevov pa so pomembno spodbujali tudi pevski interpreti, aktivni udeleženci OF kot npr. Anica Čepe, Stane Česnik, Pavla Kovič, Marcel Ostaševski, Bogdana Stritar, Zdenka Tavčar, Jože Tiran, Nada Vidmar, Vanda Zihler idr.⁴⁰ Vsi ti in pa pianisti, harmonikarji in kitaristi so že med vojno na številnih koncertih in drugih prireditvah *Slovenskega narodnega gledališča*, akademijah, mitingih, v oddajah *ROF* in na prireditvah najrazličnejših tečajev pa tudi po osvoboditvi⁴¹ popularizirali partizanski samospev. Tudi s samospevom *Našo barako zamelo je*⁴² Marjana Kozine je bilo tako; ne samo z njim, pač pa je skladatelj v zimskih mesecih 1943/44 in spomladi 1944 ustvaril kar nekaj teh oblik, med njimi pa še na Borova besedila: *Težak, grenak je ta čas*⁴³ in *Srečanje*⁴⁴ (dokončano »še le« 7. 4. 1949)⁴⁵ ter še nekaj podobnih del na besedila drugih pesnikov.⁴⁶

39 Gl. Križnar, F., prav tam, str. 78.

40 Samospevi 1943–1945, prav tam, str. XXV.

41 Torej po 9. maju 1945.

42 Prav tam, str. 27–30 (Borova poezija posvečena »Moji ženi«; komp. v zimskih mesecih 1943/44 in spomladi 1944 v Skradu nad Delnicami, ko je bil Bor tu član kulturniške skupine in borec IX. brigade; prva-že medvojna izvajalca: Bogdana Stritar/alt in Ciril Cvetko/klavir).

43 Prav tam, str. 52–53 (tudi ta Borova pesem je posvečena »Moji ženi«; komp. v zimskih mesecih 1943/44 in spomladi 1944 v Skradu nad Delnicami, ko je bil tu član kulturniške skupine in borec IX. brigade; prva, že medvojna izvajalca: Bogdana Stritar/alt in Ciril Cvetko/klavir).

44 Prav tam, str. 43–51 (tudi ta Borova pesem je posvečena »Moji ženi«).

Tudi samospev *Težak, grenak je ta čas* na istoimensko Borovo pesem je Kozina komponiral v mejah svojega predvojnega (pred 1941) načina komponiranja. Samospev muzikalno podčrta njegovo literarno vsebino: tok klavirske spremljave je trd in grajen z akordi polovink, kar Kozino kot skladatelja vrača v glasbeni naturalizem. Pevski glas je spet tesno povezan z besedilom in je jasen ter jedrnat. V 4/4-taktovskem načinu ritmično nedoločljivega tempa je obseg melodije za srednji pevski glas mala nona (m 9; d¹ – es²). Ne več stopnjujoče grajena melodija prinaša že septimske in tritonus skoke ter nenehne kromatične alteracije v uvodu in na zaključku, medtem ko je njegov srednji del (*Težak, grenak je ta čas ...*) umirjen in grajen recitativno. Bogata akordična spremljava (šesterozvoki v polovinkah v kvint- in septakordih ter njihovih obratih) je grajena pretežno homofono, njeni akordi pa prinašajo v skladu z melodično podporo, nenehne obrate. Klavirska spremljava ne podvaja pevskega parta. Povsem kratko oblikovano delo, obsegajoče vsega 22 taktov, je kleno zarezalo že v času nastanka tako v izvajalsko kakor tudi v recepcijo, poslušalsko prakso. Oblikovno je samospev 3-delna pesemska oblika. Posamični deli niso grajeni periodično. Najdaljši je 1. del, ki je tudi pisan v povsem določeni tonaliteti najprej d-mola, nato modulira prek E-dura v As-dur. 2. del obsega vsega le 4 takte. V pevskem partu, ki je v 1. delu strogo podpiral deklamacijsko melodijo, se zdaj razvija spевна melodija. Spremljava je tu najgostejša s šesterglasnimi akordi. Gradacija je podčrtana s sekvencioniranjem. Po 4-taktni medigri sledi 6-taktni (A₁) del samospeva. Ta se v mnogočem naslanja na uvodni, 1. del. Harmonsko dogajanje je predstavljeno v Es-dur in se konča v čisti oktavi (č 8).⁴⁷

Borovo pesem *Težak, grenak je ta čas* pa je komponiral v obliki samospeva tudi Karol Pahor.⁴⁸ Njegov je tudi samospev na še eno Borovo poezijo in sicer *V tretjo zimo*.⁴⁹ Nasploh gre v Pahorjevem opusu omeniti kar nekaj uglasbitev Borovih pesmi kot skladateljeve samospeve, ki pa se v glavnem niso ohranili (npr. še: pesmi iz Borovega ciklusa *Nina: Najin ples, O, da sem našel te, Slišiš gozdove, Nič ne vprašuj, Težak, grenak je ta čas in Nocoj sem videl tvojo dlan*).⁵⁰

45 Kozina ga je sicer zasnoval »že« spomladi 1944 v Črnomlju, kamor je bil poslan, da bi laže komponiral, tudi predaval in borce uvajal v glasbo. Ti samospevi (poleg *Srečanja še Težak, grenak je ta čas* in *Našo barako zamelo je*) so bili natisnjeni kot ciklus v zbirki *Izbrane pesmi za glas in klavir (SAZU, Ljubljana 1964; prim. LP-Umetnost in revolucija/KLAVIRSKE IN KOMORNE SKLADBE)*.

46 Prim. *Samospevi 1943–1945*, prav tam, str. XXVI. Vse te Kozinove pesmi so izšle v povojni zbirki 17 samospevov za glas in klavir *Zdravo, tovariši! (Slovenski umetniški klub, Ljubljana 1945)*, *Izbor samospevov*, DZS, Ljubljana 1949 in *Kozina M., Izbrane pesmi za glas in klavir*, SAZU, Ljubljana 1964; prim. LP-Umetnost in revolucija/KLAVIRSKE IN KOMORNE SKLADBE, prav tam). Tako je bil ta (slednji) samospev (*Srečanje*) prvič izveden šele po osvoboditvi (po 9. 5. 1945; prav tam).

47 Gl. Križnar, F., prav tam, str. 79–80.

48 Prim. *Samospevi 1943–1945*, prav tam, str. 88–92.

49 Prav tam, str. 93–96 (Pahor ga je skomponiral »v kočevskih gozdovih leta 1943«).

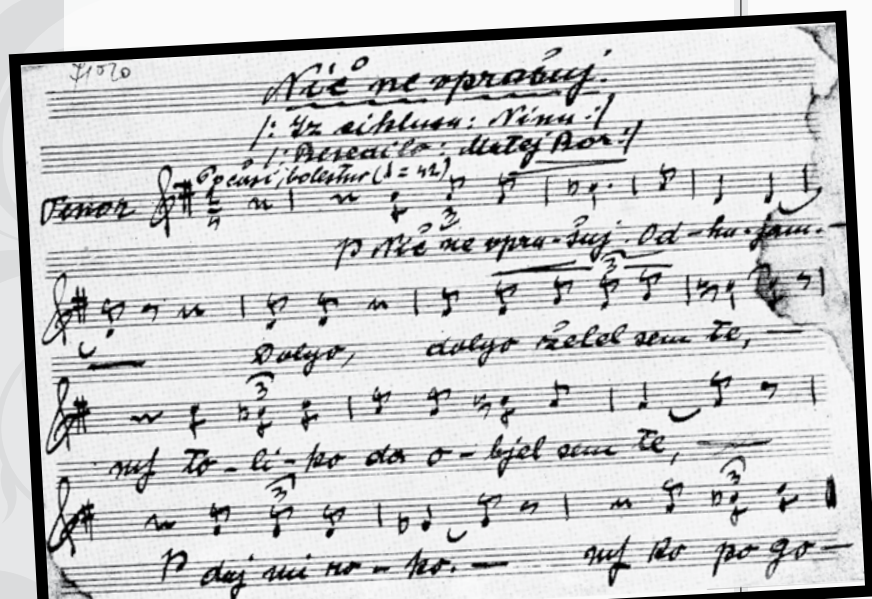
50 Prav tam, str. XXVI.

Kot v drugih primerih se skladatelj Kuhar tudi v pričujočih samospevih predstavlja z bogato, zdaj lirično zdaj dramatično glasbeno govorico, ki sloni na poznoromantični harmonski strukturi;⁵¹ neohranjeni samospev z naslovom *Nekoč bodo legli* na Borovo poezijo je tudi prispeval Kuhar.⁵²

Borovo *Partizansko romanco* pa je glasbeno preoblikoval v samospev⁵³ Dragotin Cvetko (1911–1993) in je bila objavljena v zbirki 17 samospevov.⁵⁴

Karol Pahor pa je nadalje komponiral na Borovo pesem še samospev *Nič ne vprašuj*,⁵⁵ za katero je oskrbel klavirsko spremljavo Ciril Cvetko.⁵⁶

Med štirimi pesmimi – samospevi Franceta Marolta Špika (1919–1944) najdemo tudi *Našo pesem*.⁵⁷

Slika 7: Fragment rokopisa samospeva *Nič ne vprašuj* (drugi od šestih) iz ciklusa M. Bora *Nini* Karla Pahorja; komp. na Rogu, 1943–1945 (part solističnega glasu – tenorja; *Samospevi 1943–1945/Umetnost in revolucija*, PK, Ljubljana 1971, str. n.n.).

Zaključek

Še najbolj raznolika, pestra in že izključno izvirna partizanska glasba (umetna partizanska pesem, vokalna in vokalno-instrumentalna) uvršča med že povsem umetniška dela tudi Pahorjev moški zbor s harmoniko *V boj* (*Razprite čez ves svet vešala*) na poezijo M. Bora in Kozinova samospeva *Našo barako zame - lo je* in *Težak, grenak je ta čas*, oba tudi na Borovo poezijo. Kozinov samospev *Srečanje* pa še danes velja za najboljši primer

slovenske balade na sodobno besedilo.⁵⁸ Še vedno je nastajalo (tudi še v drugem podobdobju našega NOB-ja, 1943–1945) največ vokalne in vokalno-instrumentalne glasbe. Iz teh časov šteje omenjeni slovenski opus čez 200 del. Vsa po vrsti so izvirna in umetna oz. že tudi kar umetniška. Avtorji besedil in glasbe so v tem času že povsem individualne, samosvoje in umetniške osebnosti; včasih celo v eni in isti osebi hkrati (kot npr. M. Bor!). V vsebinah tega opusa se borbena angažiranost še bolj razširi na vsa obrobna doživetja partizanov in partizanskih umetnikov: pesnikov in glasbenikov. Obsegi melodij so še širši. Melodije so že skokovite, grajene akordično in ne več samo lestvično. Pevskim linijam se že pridružuje govorjena beseda. Ritmično je še vedno največ koračniških tempov, vedno bolj pa so prisotni mešani taktovski načini. Harmonsko se dotlej uporabljani tonalni akordiki pogosteje pridružuje kromatika. Obli-

kovno so zbori grajeni v okvirih pesemskih oblik, pojavljajo pa se tudi variirane strofične pesemske oblike. Nadalje je 15 slovenskih skladateljev v tem času komponiralo več kot 70 vokalno-instrumentalnih skladb oz. samospevov za posamezne solistične pevske glasove s spremljevalnim instrumentom. Do takih rezultatov je lahko prišlo tudi zaradi velikih možnosti na osvobojenem ozemlju, kjer so bili že med samo vojno pravi koncertni pogoji in razmeroma veliko število poklicnih skladateljev, ki so se aktivno udeležili našega NOB-ja. Dodatni spodbujevalci te nenavadne kvalitativne in kvantitativne glasbene (re)produkcije pa so bile še različne in bogate oblike kulturnega delovanja: mitingi, Radio OF in številni pevski in instrumentalni glasbeni umetniki, izvajalci. Tudi zato so omenjeni samospevi že čisto prave umetne skladbe, ki se sicer idejno še vedno niso otre-

sle utilitarizma, koristnosti, a vsi ti samospevi po vrsti vzdržijo umetnostne glasbene kriterije. Več kot očitno je, da so bili vsi komponirani za šolane pevke in pevce ter instrumentaliste. Le v redkih primerih je šlo še za spremljevalne izvedbe samospevov s harmoniko ali kitaro namesto s klavirjem. Tudi kompozicijsko-tehnični glasbeni elementi samospevov so bistveno zahtevnejši od zborov. Saj so melodije samospevov še precej širše od zborovskih. Po izrazu so lirične in slikajo v glasbenem smislu uporabljena literarna besedila. Tudi v tej poetiki se že pojavljajo elementi kromatike, večji intervalski skoki navzgor in navzdol. Še vedno so redko prisotni lestvični postopi. Vsi navedeni samospevi so komponirani za solistične pevske glasove, v katerih prevladujeta nizka glasova (ženski alt in moški bas). Ritem je v večini primerov svobodnejši, pogosto pa se že spet pojavljajo mešani taktovski načini. Tudi harmonski stavki so pretežno svobodni, včasih tudi že impresionistično obarvani z zabrisanimi tonalitetami. Te pa so nekako enako-

51 Prim. LP-*Umetnost in revolucija/KLAVIRSKA IN KOMORNE SKLADBE*, prav tam.

52 Prim. *Samospevi 1943–1945*, prav tam, str. XXVI–XXVII (komp. 1944).

53 Prav tam, str. XXVII in str. 16–20.

54 *Zdravo, tovariši!* (Slovenski umetniški klub, Ljubljana 1945).

55 Prim. *Samospevi 1943–1945*, prav tam, str. 75–78.

56 Prav tam.

57 Prav tam, str. XXVI.

58 Prim. Lipovšek, Marijan, *Sodobni slovenski samospev* (v: SGR, Ljubljana 1956, št. 1, 10–12; v: Križnar, F., prav tam, str. 62, op. 232).

vredno porazdeljene med durovskimi in molovskimi tonovskimi načini. Ob pogostih četvero- in šesterozvokih se še vedno enakovredno pojavlja prozorna akordična spremljava z najpreprostejšimi kvintakordi in njihovimi obrati. Oblikovno se pojavljajo vsi tipi malih in velikih pesemskih oblik: 1- do 3-delne. Največkrat pa so to le 3-delne pesemske oblike in prekompirane pesemske oblike. Od drugih pa so to še scenska glasba za gledališče, melodrami in celo opera. Nobeno od njih pa ne doseže kvalitativnih kriterijev samospevov, kljub temu da je večina njih nastala že proti koncu (druge svetovne) vojne v letih 1943–1945, večinoma na osvobojenem ozemlju Bele krajine, deloma pa še v okupirani Ljubljani ali celo že tik po osvoboditvi. Vojne razmere so še omogočale nastanek takih del, ki so s svojimi čistimi muzikalnimi hotenji prešla uvodno fazo utilitarističnih umetnostnih kriterijev vrednotenja glasbe v NOB-ju. Prenekatera od njih (samospevi) zaradi svojih kompozicijsko-tehničnih zahtevnosti prvega podobdobja NOB-ja te faze (1941–1943) niti niso poznala. Zato pa so na podlagi čistih muzikalnih in umetniških kvalitet, kot so melodija, ritem, harmonija, oblika in barva (inštrumentacija, orkestracija), segla v sam vrh slovenske glasbene zapuščine sploh. Pri teh delih je za njihovo pravilno vrednotenje že mogoče povsem odmisлити zunajmuzikalne kriterije. Harmonski stavek se je povsem izenačil s predvojnimi in nadaljeval svojo brezkompromisno in moderno usmerjeno pot. Zato so ta dela že namenjena specifičnim, šolanim izvajalcem in celo že glasbeno vzgojenemu občinstvu. Dela so namreč že plodovi izključno akademsko izobraženih skladateljev. Umetnostna komponenta pa je tista odlika obravnavanih glasbenih del v tem 2. podobdobju NOB-ja na Slovenskem, ki pričujoči glasbeni opus uvršča v sam vrh slovenske glasbene preteklosti in njene (re)produkcije. Zato je tudi glasba NOB-ja pomenila določen zgodovinski prispevek k njeni nadaljnji rasti. Za glasbeni razvoj pa je ta čas (1941–1945) pomenil določeno oviro, saj je pretrgal pred vojno sprožene modernistične glasbene usmeritve (npr. Slavko Osterc in njegova kompozicijska šola) na Slovenskem. Namesto tovrstnih iskanj so bili v tem času v ospredju idejni temelji glasbe, čeprav je prihajalo do nižanja kakovosti. Poudarek je bil na vokalu, najbolj izrazito pa so v oblikovnem smislu izstopale t. i. množične zborovske pesmi (enoglasna množična pesem) kot najbolj tipičen primer izvirne partizanske ali na novo komponirane glasbe. Slogovno to obdobje ne pomeni nič novega in v glavnem nadaljuje glasbene stile že iz predvojnega časa (1918–1941): novo in pozno romantiko, impresionizem in novi realizem oz. socrealizem. Taka angažirana glasba je še vedno močno poudarjala bojevniški etos in etos globoke domovinske ljubezni.⁵⁹ Med taka dela zagotovo prištevamo tudi Kozinov-Borov samospev *Našo barako zamelo* je pa tudi nekatera dela tistih skladateljev, ki so tudi tako ali drugače uglasbili še nekatera druga Borova pesemska besedila (npr. Dragotin Cvetko Janez Kuhar, Sveto Marolt Špik, Karol Pahor, Franc Šturm idr.).

⁵⁹ Križnar, F., prav tam, str. 152–155.

Sklep

Slovenski pesnik, dramatik, pripovednik, prevajalec, kritik in venetolog Matej Bor (s pravim imenom Vladimir Pavšič; 1913–1993) je bil kot predvojni pesnik še dodatno (umetniško) inspiriran in družbeno angažiran že takoj na začetku druge svetovne vojne. Saj veljajo njegove tovrstne uglasbitve *Jase* (Oton Jugovec Luka), *Jutri gremo v napad* (Janez Kuhar) in *Hej, brigade!* (M. Bor), tudi iz obeh njegovih prvih medvojnih pesniških zbirk: *Previharimo viharje* (GP NOV za Slovenijo in slovenskih partizanskih čet, Ljubljana 1942) in *Pesmi* (*Propagandni odsek pri PO OF za Gorenjsko*, Brode nad Škofjo Loko, 1944), za tovrstne literarne in glasbene prvence. Potemtakem je več kot 17 slovenskih skladateljev uglasbilo več kot 28 Borovih pesmi, ki so doživele še več uglasbitev, kajti marsikatera od navedenih Borovih pesmi je bila večkrat uglasbena (za različne oblike, zasedbe): množični 2-glasni zbori, mladinski in moški zbori (s spremljavo ali/in brez – a cappella), samospevi, scenskoglasbena slika in opera, skladbe za harmoniko (solo), mladinski zbori, 2-glasni otroški zbori (a cappella), scenskoglasbeni ciklus, scenska glasba idr. Na Borova besedila jo je med prvimi skomponiral najprej M. Bor sam, potem pa še skladatelji in avtorji Ciril in Dragotin Cvetko, Radovan Gobec, Oton Jugovec Luka, Janez Kuhar, Marjan Kozina, Peter Lipar, Sveto Marolt Špik, Karol Pahor, Rado Simoniti, Pavel Šivic, Franc Šturm, Danilo Švara, Jože Trošt, Vilko Ukmar, Samo Vremšak idr. Poleg zborovskih prvencev na Borovo poezijo je kar 15 samospevov izpod peres 5 slovenskih skladateljev v času 1943–1945, kar pomeni preboj v glasbenem pogledu med že povsem čisto umetniška dela. Še zlasti to velja za obe Borovi pesmi *Našo barako zamelo je* (*Moji ženi*) in *Težak, grenak je ta čas*, ki ju je komponiral Marjan Kozina. V prvi vrsti gre že za literarni globoko pretresljivi in enkratni stvaritvi. Skladatelj ju je nadgradil v povsem umetniško podobo vokalno-inštrumentalne miniature. S tem je razblinil dotlej izključno utilitaristično, tj. koristnostno funkcijo tovrstne umetnosti. Ta je bila najbolj značilna za prvo podobdobje slovenskega NOB-ja (1941–1943). Oba samospeva sta po vseh muzikoloških analitičnih elementih (melodija, ritem, harmonija, oblika/forma in barva/inštrumentacija, orkestracija) že sad povsem individualne, samosvoje, umetniške osebnosti in akademsko izobraženega skladatelja. Tako je bila lahko umetnostna komponenta teh in podobnih del hkrati tudi del vrha slovenske glasbene preteklosti in njene (re)produkcije. Kljub temu da je vojni čas (1941–1945) pomenil določeno oviro, saj je pretrgal pred vojno sprožene modernistične glasbene usmeritve (npr. Slavko Osterc in njegova kompozicijska šola) na Slovenskem, slogovno ta čas ne pomeni nič novega. Tudi ta glasba v glavnem nadaljuje stile že iz predvojnega časa (1918–1941): novo in pozno romantiko, impresionizem in novi realizem oz. socrealizem. Ta angažirana glasba pa je zato poudarjala bojevniški etos in etos globoke domovinske ljubezni.

#Viri in literatura

1. Bor, Matej, *Gazimo, gazimo, Kajuhova knjižnica*, Ljubljana 1963 (uvod napisal Mitja Mejak).
2. Bor, Matej, *Med viharji in tišino*, CZ, Ljubljana 1988 (uvod – in tišina Mateja Bora napisal Janez Menart).
3. Dobida, Karel, *Božidar Jakac–Grafika*, MG, Ljubljana 1950.
4. *Enciklopedija Slovenije*, 1. knj. (A–Ca), MK, Ljubljana 1987, str. 327–8 (avtorica gesla o M. Boru Helga Glušič).
5. Fonoteka–arhiv RASLO, RTV Slovenija, Ljubljana.
6. Gerlanc, Bogomir, *Pesem borb in zmag*, Zavod Borec, Ljubljana 1964.
7. Glavan, Mihael in Komel Miklavž, *Stoletni Bor, Matej Bor (1913–1993)*, MK, Ljubljana 2013.
8. Izbrano delo II (Vladimir Pavšič – Matej Bor), CZ, Ljubljana 1974 (uvod – K izboru lirike Mateja Bora napisal Mitja Mejak).
9. Katalogi NUK-GZ, Ljubljana
10. Križnar, Franc, *Slovenska glasba v narodnoosvobodilnem boju, Razprave, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani*, Ljubljana 1992.
11. LP-Umetnost in revolucija/KLAVIRSKE IN KOMORNE SKLADBE, PK in Helidon, Ljubljana 1973.
12. *Od viharjev do tišine, ob 100. obletnici rojstva Mateja Bora*, katalog k razstavi, NUK, Ljubljana, 18. 4.–18. 5. 2013 (avtor razstave in besedila Matjaž Lulik).
13. *Osebnosti, Veliki slovenski biografski leksikon*, 1. knj. (od A do L), MK, Ljubljana 2008, str. 89.
14. *Partizanski napevi, Propagandna komisija pri IOOF*, Ljubljana 1945.
15. *Pesmi partizanov, Izbrano delo*, MK, Ljubljana 1971.
16. *Samospevi 1943–1945, Knjižnica NOV in POPS, Glasbena zbirka, Založba Partizanska knjiga*, Ljubljana 1971.
17. *Slovenika, Slovenska nacionalna enciklopedija*, 1. knj. (A–O), MK, Ljubljana 2011, str. 106–7.

Spletne strani:

18. http://www.hervardi.com/pesmi/jutri_gremo_v_napad.php (16. 5. 2013).
19. http://sl.wikipedia.org/wiki/Hej_brigade (16. 5. 2013).
20. Vstanite, sužnji, zbirka revolucionarnih pesmi narodov vsega sveta (zbrali in uredili Milan Apih, Rafael Ajlec, Radovan Gobec in dr. Radoslav Hrovatin), *Založba Borec*, Ljubljana 1976.

Kratice

AGRFT	Akademija za gledališče, radio, film in televizijo (v Ljubljani)
AVNOJ	Antifašistično veče narodnog oslobodjenja Jugoslavije (Antifašistični svet narodne osvoboditve Jugoslavije)
CZ	Cankarjeva založba (v Ljubljani)
DZS	Državna založba Slovenije (v Ljubljani)
GP NOV	Glavno poveljstvo Narodnoosvobodilne vojske
GŠ NOV	Glavni štab Narodnoosvobodilne vojske in partizanov
in POS	zanskih odredov Slovenije
LP	Long play (velika /vinilna/ gramofonska plošča)
MG	Moderna galerija (v Ljubljani)
MK	Mladinska knjiga (v Ljubljani)
MLRS	Muzej ljudske revolucije (v Ljubljani; danes MNZ = Muzej novejšje zgodovine)
NOB	Narodnoosvobodilni boj (borba)
NUK	Narodna in univerzitetna knjižnica (v Ljubljani)
NUK-GZ	NUK-Glasbena zbirka
OF	Osvobodilna fronta
PEN	International Association of Poets, Playwriters, Editors, Essayists and Novelists (Mednarodna zveza književnikov)
PK	Partizanska knjiga (v Ljubljani)
PO OF	Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte
RASLO	Radio Slovenija (v Ljubljani)
ROF	Radio Osvobodilna fronta
RTV SLO	Radiotelevizija Slovenija (v Ljubljani)
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SGR	Slovenska glasbena revija
SNG	Slovensko narodno gledališče
SNOS	Slovenski narodnoosvobodilni svet
ZI FF	Znanstveni inštitut Filozofske fakultete (v Ljubljani)